

Bare en bagatell?

Uønsket beføling er noe annet enn voldtekt, men er det bare en bagatell? Denne studien viser at uønsket beføling kan være svært alvorlig.

Et viktig spørsmål for helsesøstre og andre fagfolk som jobber med ungdom er hvordan vi kan få dem i tale om fenomenet. Forskerne foreslår et sett av begreper for uønsket beføling som kan være til hjelp i det forebyggende arbeidet.

Beføling

I en ny studie, har vi belyst fenomenet uønsket beføling; det å bli berørt på en seksuell måte, mot sin vilje (1). Blant unge jenter er dette et vanlig fenomen: Om lag hver fjerde jente i undersøkelsen vi bygger på, svarte ja på spørsmålet om «noen har befølt deg». (2).

Vi har vært opptatt av hva som skjuler seg bak kategorien «uønsket beføling». Kan vi skille mellom ulike typer av uønsket beføling, hva slags begrep kan vi bruke om dem og hvor går skillet mellom uønsket beføling og voldtektsforsøk? Materialet vi har analysert omhandler unge jenters erfaringer med uønsket beføling fra jevnaldrende gutter som de regnet som venner eller bekjente.

Utgangspunktet vårt var at verken hverdagspråket eller de formelle og juridiske begrepene vi

knytter til fenomenene, evner å gripe kompleksiteten i uønsket beføling. Mangelen på presise begreper kan gjøre det vanskelig å forebygge: Det er ikke lett å få ungdom i tale om fenomenet hvis begrepene vi anvender ikke treffer deres virkelighet.

I hverdagspråket brukes ikke begrepet uønsket beføling, men ord som «tafsing», «klåing» eller «fingring». Disse ordene viser til hva slags handlinger det er snakk om, at én person tar på en annen - på en seksuell måte. At dette skjer uten samtykke og ofte er krenkende for den som rammes, synliggjøres imidlertid ikke. Slike ord kan derfor føre til bagatellisering, det var «bare beføling», som en av jentene i vår studie uttrykte det.

Ulike begrep

Formelle begrep som seksuell trakassering og vold, derimot, fanger kun inn makt- og krenkelsesaspektet. At en person tar seg til rette overfor en annen. Handlingene forsvinner ut, og dermed også muligheten for å skille mellom ulike typer av uønsket beføling. Som sosiologen Willy Pedersen har påpekt, kan slike «store» begreper virke frem-

Av Kari Stefansen, forsker ved NOVA

Ingrid Smette, forsker ved NOVA

Dagmara Bossy, stipendiat ved UiO

medgjørende på ungdom. Han formulerer det slik:

«Det språket ungdommene kanskje har lært av helsesøstre eller lærere, med begreper som «overgrep» og «voldtekt», skaper ikke orden og mening i deres egne erfaringer. Dette språket er ofte formelt, overskytende, livløst når det gjelder det de selv erfarer. Derfor kan opplevelsene også bli liggende i mørke». (3).

Poenget om fremmedgjørende begreper kan også knyttes til jussens kategorier for uønsket beføling. I straffeloven faller uønsket beføling inn under bestemmelsen om seksuell handling uten samtykke (strl. § 200). Det vil si hendelser som omfatter fysisk berøring, men ikke «seksuell omgang», dvs. beføling eller berøring av kjønnsorganer eller bryster utenpå eller innenfor klær – uten samtykke. (4) Uønsket beføling kan også forstås som seksuell trakassering, i tråd med likestillingsloven (§ 8a). Her er seksuell trakassering definert som uønsket seksuell oppmerksomhet «som er plagsom for den det gjelder». I forarbeidene til loven, regnes uønsket berøring som fysisk trakassering, et begrep som omfatter alt «fra ... «plukking» til overgrep som voldtekt eller voldtektsforsøk». (5).

Vår ambisjon var å utvikle et sett av begreper som på sett og vis binder sammen de bildene av uønsket beføling som framtrer gjennom det uformelle hver-

«Uønsket beføling er aldri bare beføling.»

dagsspråket, med sitt fokus på handlingene det dreier seg om, og de overordnede, formelle begrepene, med sitt fokus på makt- og krenkelsesaspektet. Vi ønsket også at begrepene skulle ha en form for umiddelbar validitet, at de, idet de blir forklart, bidrar til en fordypt forståelse av et velkjent fenomen.

Metode og materiale

Studien bygger på en omfattende spørreskjemaundersøkelse blant avgangselever i videregående skole. Målet med undersøkelsen var å kartlegge omfanget av vold og overgrep mot barn og unge. I alt deltok 7033 elever i undersøkelsen som ble gjennomført i 2007 (77 % svarrate). (6) Deltakerne krysset av på en rekke spørsmål, blant annet om ulike former for seksuell vold. De ble også bedt om å beskrive «uønskete seksuelle hendelser» med sine egne ord. Det er fra disse beskrivelsene vi hentet vårt materiale. I alt var det 128 beskrivelser som var relevante for vårt

formål, dvs. at jentene hadde krysset av for uønsket beføling (n=97) eller voldtektsforsøk (n=31) i ungdomstida (7), og hvor utøveren var en jevnaldrende gutt de kjente fra før. (8)

Beskrivelsene er korte, i høyden bare et par - tre linjer tekst. De representerer med andre ord et begrenset kvalitativt materiale. Vår undersøkelse var derfor av eksplorerende art. For vårt formål var det samtidig en styrke at materialet var hentet fra en representativ spørreundersøkelse: Vi kan anta at det fanger opp variasjonen i hendelser jenter betrakter som uønsket beføling.

Analysearbeidet

Vi tok utgangspunkt i to dimensjoner i arbeidet med å kategorisere uønsket beføling: Om hendelsen skjedde i en typisk sjekkesituasjon eller ikke, og hvorvidt den var av kortvarig eller mer vedvarende og tvangspregget karakter. Vi har brukt det beskrivelsene gir av informasjon for å kategorisere hendelsene langs disse dimensjonene. Analysen ga grunnlag for å skille mellom tre typer av uønsket beføling, som vi har foreslått å begrepsfeste slik: Seksualisert invadering, utprøvende beføling og aggressiv beføling.

Seksualisert

Seksualisert invadering dreier seg om handlinger som krenker den retten vi alle har til kroppsbeskyttelse, til å være i fred hvis vi ønsker det. Hendelsene det er snakk om er ofte flyktige, de skjer som regel i påsyn av andre, og er ment for deres blikk. En typisk arena i vårt materiale er skolegården på ungdomsskolen. En annen arena som forekommer, er festen.

Vi skal gi noen eksempler:

- «En klassekamerat tok meg på brystene. Det var ganske åpenlyst; midt i gangen på skolen.»
- «Det var ofte slike folk på de festene jeg var på i 13-årsalderen og mange klådde og lignende.»
- «Var på en fest og skulle passere en gutt som la hånda i skrittet mitt.»

Det som skiller disse hendelsene fra andre former for uønsket beføling, er det framvisende aspektet. At det kan være flere gutter involvert, styrker denne fortolkningen. Andre forskere har påpekt at denne formen for uønsket beføling fungerer som en form for sosial kontroll som opprettholder hierarkier mellom gutter, og er et viktig element i reguleringen av seksuelle identiteter mellom tenåringer: Hendelsene bidrar til å opprettholde et

heteroseksualisert ideal om (aggressiv) maskulinitet. En annen fortolkning, som ikke utelukker den først nevnte, er at (noen av) hendelsene er umodne uttrykk for romantisk eller seksuell interesse fra guttens side.

Utprøvende

Utprøvende befølning har en annen karakter enn seksualisert invadering, og det er mer åpent om at alle hendelsene representerer en krenkelse av retten til kroppsbeskyttelse. Den typiske arenaen for disse hendelsene er festen, dvs. en arena der seksuelle og romantiske framstøt er forventet og ofte imøset. I vårt materiale er jentene litt eldre når disse hendelsene skjer, typisk i 15–17 årsalderen, og det er ofte alkohol med i bildet.

Her er noen eksempler:

- «Han prøvde seg bare, var ikke stort. Han ga seg med en gang, da jeg sa ifra.»
- «Han tolket «signaler» som jeg ikke sendte ut – misforståelse.»
- «Jeg og en gutt/mann, vi var venner. Var egentlig «greit» fordi det ble avsluttet når jeg sa stopp at det ikke var greit, men jeg måtte si ifra. Da stoppet alt, men er fortsatt venner.»

Utprøvende befølning handler i vår fortolkning om situasjoner der hans berøring uttrykker seksuell interesse, men hvor hun responderer negativt og han stopper. Handlingene framstår i mange tilfeller som klønete seksuelle framstøt. Slik sett er disse hendelsene en stadfestelse av et velkjent heteroseksuelt script for seksuelle inviter, hvor det påligger gutten å være den initierende part, noe som også gjør ham sårbar for hennes avvisning. Samtidig er mange av hendelsene preget av en dobbelthet, de synliggjør jenters sårbarhet for å bli krenket. At mange jenter uttrykte lettelse over at «det gikk bra» er et tydelig tegn.

Aggressiv

Aggressiv befølning, derimot, representerer en åpenbar krenkelse av retten til kroppsbeskyttelse. I vårt materiale skjer disse hendelsene når jentene er både i ungdomsskolealder og eldre. Festen er en vanlig arena, men også andre arenaer forekommer. Alkohol er et innslag i mange tilfeller, men slett ikke i alle. Her er befølningen ledsaget eller muligjort av en type tvangshandlinger som ikke er til stede i hendelsene vi forstår som utprøvende befølning, som bruk av fysisk makt,

AGGRESSIV: Grensen mellom aggressiv befølning og voldtektsforsøk er åpenbart vanskelig å trekke. Illustrasjonsfoto: Colourbox.

frihetsberøvelse eller utnyttelse av jenter som ikke kan beskytte seg selv fordi de sover eller er fulle. Vi har også inkludert hendelser der det aggressive

«Opplevelsene kan bli liggende i mørke.»

elementet handler om graden av pågåenhet: Han tar ikke et «nei for et nei», men utsetter henne for en vedvarende krenkelsessituasjon.

Følgende sitater er illustrerende:

- «Plutselig lå han over meg. Presset meg ned i gulvet. Jeg kunne nesten ikke røre meg, han fikk meg til å beføle han og runke han mot min vilje. Han var klar over at det var mot min vilje».
- «Jeg var veldig beruset og hadde sovnet i en seng. Jeg våknet av at en kom inn mens en annen gutt hadde hånden ned i buksen min. Tror han kom inn og fikk stoppet det, men har aldri fått svar på det».
- «Bestekameraten til fetteren min befølte meg da vi sov hos fetteren min. Jeg sov, men våknet av det og torde ikke si noe».

Vår tanke har vært at begrepet aggressiv beføling kan bidra til å understreke alvorligheten av denne typen krenkelser, men på en måte som fastholder at det handler om beføling og ikke voldtektsforsøk eller voldtekt. Grensen mellom aggressiv beføling og voldtektsforsøk er åpenbart vanskelig å trekke. For jentene i vår studie ser det imidlertid ut til at betegnelsen voldtektsforsøk reserveres hendelser der hans intensjon er penetrerende sex og ikke «bare» beføling. Graden av pågåenhet og maktbruk ser ut til å ha betydning - som tegn på hva han har til hensikt. Noen jenter legger også vekt på at han totalt endret karakter, at han «ble en annen». Aggressiv beføling kan også være fortolkningen fordi et videre forløp ble forhindret.

Relevans for forebyggende arbeid

I begrepsfestingen av ulike former for uønsket beføling har vi lagt vekt på det som særskiller dem, de definerende elementene om man vil. Et viktig poeng er imidlertid at ulike former for uønsket beføling også har et grunnleggende likhetstrekk: De uttrykker og reproducerer en kjønnkultur der jenters rett til kroppsbeskyttelse er mindre selvfølgelig enn gutters. I dette perspektivet er uønsket beføling aldri «bare beføling».

I det forebyggende arbeidet kan det imidlertid være et poeng å fokusere på skillet mellom den seksualiserte invaderingen, de handlingene som skjer i skolegården og på andre offentlige arenaer, og den befølingen som skjer mer i det skjulte. Tiltak som kan settes inn i skolen, som synlige voksne, er ikke relevante på ungdomsfesten.

I skolen er også de voksnes holdninger viktig. Seksualisert invadering kan utvikle seg til mobbing. I vårt materiale fant vi beskrivelser fra jenter som hadde vært utsatt for denne typen uønsket beføling gjentatte ganger, og som hadde sagt fra til voksne uten å få hjelp. For jenta blir krenkelsen dermed dobbel, hun blir befølt uten å ville det, og krenkelsen dette innebærer blir ikke anerkjent. Et viktig tema for forebyggende arbeid i skolen er hvordan slike sekundære krenkelser fra voksne kan unngås når elever er blitt utsatt for uønsket beføling.

Ungdomstida er utfordrende på mange måter. Mye skal læres. Ikke minst gjelder dette hvordan man kan gi og forholde seg til seksuelle signaler. Skillet vi har trukket mellom utprøvende og aggressiv beføling kan være et inntak til samtaler med ungdom. Vår analyse viser hvordan det som var ment som en utprøvende beføling, han vil sjekke om hun er interessert, kan utvikle seg til en mer aggressiv beføling dersom han ikke forstår eller overser hennes avvisning.

En annen viktig tematikk i samtaler med ungdom er det aggressive ved å beføle noen som sover eller er ute av stand til å vurdere hva som skjer. Poenget vi har forsøkt å få fram er at også handlinger som ikke er voldelige, er krenkende - fordi de representerer brudd på den retten alle har til kroppsbeskyttelse. ■

Referanser:

1. Stefansen, K., Smette, I. og Bossy, D. (2014): Angrep mot kjønnsfriheten: Unge jenters erfaringer med uønsket beføling. Tidsskrift for kjønnsforskning, 38(1): 3-19.
2. Mossige, S. og Stefansen, K., red. (2007): Vold og overgrep mot barn og unge. En selvrporteringsstudie blant avgangselever i videregående skole. Oslo: NOVA, rapport 20/7.
3. Pedersen, W. (2005): Nye seksualiteter. Oslo: Universitetsforlaget. (s. 274)
4. Ot.prp. nr.28 (1999–2000), Om lov om endringer i straffeloven mv. (seksuallovbrudd), punkt 5.4.
5. Ot.prp. nr. 77 (2000–2001), Om lov om endringer i likestillingsloven mv., punkt 9.7.2.
6. Se Mossige og Stefansen (2007) for en beskrivelse av utvalget og metode for gjennomføring.
7. Spørsmålene var satt opp slik at de skilte mellom erfaringer før og etter fylte 13 år. Vi har kun inkludert hendelser som har skjedd etter fylte 13 år.
8. Vi satte grensen for «jevnaldere» ved ti år. Dette er å strekke jevnalderbegrepet. Begrunnelsen var at vi fikk med erfaringene til jenter som ferdes i mindre aldershomogene ungdomsmiljøer. Bare et fåtall av hendelsene omfattet «jevnaldrende» som var mer enn fem år eldre enn jenta.